

Економіка

УДК 635:631.524.17
© 2014

*С.І. Корнієнко,
кандидат сільсько-
господарських наук*

*В.П. Рудь,
кандидат
економічних наук
Інститут овочівництва
і баштанництва НААН*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОВОЧЕВОГО РИНКУ

Розглянуто сучасний стан галузі овочівництва. Проаналізовано динаміку посівних площ, валових зборів, рівня врожайності овочів відкритого і захищеного ґрунту та баштанних продовольчих культур. Вивчено питання формування асортиментної політики овочевого ринку, визначено частку овочевої групи в структурі продовольчого кошика України та країн СНД. Здійснено аналіз диспропорції балансу попиту і пропозиції, встановлено причини, що стримують ефективний розвиток овочепродуктового підкомплексу.

Ключові слова: овочівництво, динаміка виробництва, споживання, структура продовольчого кошика, баланс попиту і пропозиції, імпорт, інноваційний розвиток.

Успішний процес євроінтеграції України неможливий без координації зусиль щодо виробництва якісної та безпечної овочевої продукції. Вітчизняний потенціал у цьому аспекті досить великий, адже Україна належить до країн, де на 100 жителів припадає понад 50 га ріллі. Після значних за територією держав світу вона посідає 4-те місце і має майже 43 млн га угідь сільськогосподарського призначення [5]. Кілька років тому, коли галузь овочівництва почала динамічно розвиватися, європейські експерти прогнозували, що Україна здатна забезпечити Європейський Союз дешевою овочевою продукцією [2]. Однак унаслідок недостатніх інвестицій вітчизняне овочівництво і надалі є неконкурентоспроможним на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку овочівництва присвячені праці О.Ю. Барабаша [4], В.А. Кравченка [8], В.В. Хареби [11], В.Я. Месель-Веселяка [13], О.В. Ульянченка [6], В.В. Писаренка [10], Т. Кучеренко [9], Н.О. Андрусак [1] та ін.

Мета досліджень — вивчення стану виробництва овочів, ступеня забезпечення продовольчої безпеки, обґрунтування сучасних проблем і напрямів ефективного розвитку галузі на перспективу.

Результати досліджень. Овочівництво і баштанництво належать до 5-ти галузей, що формують сучасну спеціалізацію рослинництва України, оскільки частка овоче-баштанної продукції у вартісній структурі валової продукції рослинництва становить 21%. Загальний валовий збір овоче-баштанної продукції у 2012 р. досягнув майже 11 млн т, зокрема овочів відкритого ґрунту — 9,6 млн т, захищеного ґрунту — 0,4 і баштанних продовольчих культур — 0,8 млн т (табл. 1).

Абсолютні показники валових зборів 2012 р. — найбільші за всю історію овочівництва. Станом на 1 листопада 2013 р. було зібрано близько 9,3 млн т овочів, що на 7% нижче за попередній рік. Виробництво овочів переважно розміщено в господарствах населення, частка яких у загальному виробництві становить близько 85,7% (табл. 2).

Останніми роками відбувається поступове зміцнення позицій спеціалізованих овочевих підприємств, частка яких з 2005 р. зросла з 9,2% до 14,3% у 2012 р. Надалі ця тенденція зберігатиметься.

За даними Держкомстату України, урожайність овочів у сільгоспдприємствах зросла у 4 рази порівняно з 1990 р., у господарствах

1. Динаміка посівних площ, валових зборів, урожайності овоче-баштанних культур в Україні

Показник	Рік									2012 р., % до 2000 р.
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Овочі відкритого ґрунту										
Посівна площа, тис. га	516,0	461,8	467,6	446,2	455,3	453,5	464,9	500,9	502,8	97,5
Валові збори, млн т	5,58	7,02	7,76	6,55	7,67	7,97	7,75	9,44	10,0	179,2
Урожайність, ц/га	108,2	152,0	165,9	146,8	168,5	175,7	166,6	188,3	192,0	184,1
Овочі захищеного ґрунту										
Посівна площа, тис. га	2,53	2,67	2,69	2,67	2,62	2,90	2,87	3,17	3,32	131,2
Валові збори, млн т	0,237	0,277	0,303	0,288	0,295	0,374	0,376	0,398	0,425	179,3
Урожайність, кг/м ²	9,4	10,4	11,3	10,8	11,3	12,9	13,1	12,6	12,8	136,2
Баштанні продовольчі культури										
Посівна площа, тис. га	83,95	69,74	82,10	78,44	86,94	81,81	81,88	81,77	80,70	96,1
Валові збори, млн т	0,373	0,311	0,687	0,482	0,524	0,635	0,751	0,729	0,790	211,8
Урожайність, ц/га	44,4	44,5	83,7	61,4	60,2	77,6	91,7	89,2	99,0	223,0

населення — лише на 35%. Середній показник урожайності за всіма категоріями господарств не перевищує 20 т/га, через це Україна займає 15-ту рейтингову позицію серед розвинених країн світу (табл. 3). Така ситуація спричинена недостатніми обсягами інвестицій у розвиток галузі. Технічний аспект проблеми підвищення врожайності овочів полягає в зношеності машинно-тракторного парку, дощувальної техніки та низької частки площ овочів під краплинним зрошенням [12].

Відзначено слабку асортиментну політику на національному овочевому ринку. Структура пропозиції представлена переважно культурами «борщового набору»: томат (21%), капуста (17,9), цибуля ріпчаста (10,4), буряк столовий (8,4), морква (8%) та ін. (рис. 1).

На жаль, виробництво вітамінної продукції — перцю солодкого, часнику, зеленних та салатних культур нині вкрай недостатнє. Сумарна їх частка у валовому виробництві — 6,2%, що значно нижче рівня окремих європейських країн, де цей показник становить 25–35%.

Українське овочівництво відіграє виняткову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. За даними ВООЗ, людині впродовж дня по-

трібно споживати 440 г овоче-баштанної продукції у свіжому, консервованому чи замороженому вигляді. Нині пересічний громадянин споживає 163,4 кг овочів на рік, що на 61% більше рівня 2000 р. Водночас дефіцит виконання науково обґрунтованої норми споживання по м'ясу та м'ясопродуктах — 34,5%, молока та молочних продуктах — 43,4, риби та рибопродуктах — 32, фруктах і ягодах — 49,8%. Тобто овочі в умовах «білкової нестачі» є свого роду «страховим полісом» здоров'я, оскільки багатий на овочі раціон захищає організм людини, запобігає розвитку багатьох хвороб, забезпечує велику кількість важливих для життєдіяльності речовин: вітаміни групи В, С, фолієву кислоту, калій, клітковину, мінеральні речовини та мікроелементи.

Середній показник споживання овочів в Україні за 2010–2012 рр. становив 157 кг/люд., що нижче рівня споживання країн СНД (у Вірменії — 302, Киргизстані — 201, Казахстані — 188, Азербайджані — 158 кг). У структурі продовольчого кошика овоче-баштанна група становить у Вірменії 27,3%, Киргизстані — 18,6, Азербайджані — 18,3, Казахстані — 16,4, Молдові — 14,1, Україні — 13,8, Білорусі — 11,8 та РФ —

2. Структурні зрушення у виробництві овочів відкритого і захищеного ґрунту в Україні (за категоріями господарств)

Показник	Рік									2012 р., % до 2000 р.
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
Валовий збір, тис. т										
Усі категорії, у т. ч.:	6666	5880	5585	7019	7969	7967	7747	9435	10017	150,3
сільгосп- підприємства	4872	1607	891	644	962	969	824	1397	1434	29,4
господарства населення	1794	4273	4694	6375	7007	6998	6923	8038	8583	478,4
%										
Усі категорії у т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
сільгосп- підприємства	73,1	27,3	16,0	9,2	12,1	12,2	10,6	14,8	14,3	19,6
господарства населення	26,9	72,7	84,0	90,8	87,9	87,8	89,4	85,2	85,7	318,6
Урожайність, т/га										
Усі категорії у т. ч.:	11,5	10,8	15,2	14,7	16,9	17,6	16,7	18,8	19,9	173,4
сільгосп- підприємства	7,8	8,0	12,9	13,5	18,6	22,5	17,9	25,7	31,4	402,6
господарства населення	14,0	11,6	15,5	14,8	16,6	17,1	16,5	16,5	18,9	135,0

9,5%. Тобто за цим показником Україна займає 6-ту рейтингову позицію, що частково зумовлено національними, історичними та культурними особливостями харчування населення цих країн.

На національному овочевому ринку спостерігається неефективне формування пропозиції і розподілу овочевої продукції. За аналізу балансу попиту і пропозиції за 2000–2012 рр. з'ясувалося, що ємність національного овочевого ринку (загальний фонд виробництва) за цей період збільшилася на 75,5%. Проте темпи зростання продукції продовольства (фонд споживання) за цей самий період зросли лише на 49%, тобто змінилися дещо іншими темпами (табл. 4).

Негативним є і те, що частка фонду споживання у валовому виробництві постійно знижується і нині становить близько 70% проти 80,7% у 2000 р. Значними є втрати (1077 тис. т), їх частка у внутрішньому попиті досягла 10% проти 2,9% у 2000 р. Тобто у 2012 р. за виробництва 238 кг овоче-баштанної продукції на людину фактично було спожито лише 163,4 кг,

а близько 30% товарної продукції потрапило на звалище. Перевиробництво овочів у господарствах населення, відсутність ефективних каналів збуту змушує виробників згодовувати їх худобі (1568 тис. т). Стабільними є обсяги овочевих культур, які використані для висівання, вони становлять близько 130 тис. т. Надхо-

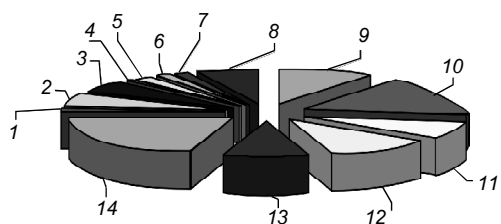

Рис. 1. Структура пропозиції овочевого ринку (середнє за 2010–2012 рр.), %: 1 – часник (1,7); 2 – гарбузи столові (6,0); 3 – кабачки (5,2); 4 – баклажани (0,8); 5 – перець солодкий і гіркий (1,8); 6 – інші (1,9); 7 – дині (1,2); 8 – кавуни (6,2); 9 – огірки (9,5); 10 – капуста (17,9); 11 – морква (8,0); 12 – цибуля (10,4); 13 – буряки столові (8,4); 14 – томати (21,0)

3. Урожайність овоче-баштаних культур у різних країнах світу, т/га

Країна	Рік						Темп росту (2012 р. до 1965 р.), разів	Рейтинг країни за показником урожайності 2012 р.
	1965	1975	1985	1995	2005	2012		
Нідерланди	28,6	31,6	44,4	51,3	44,4	44,8	1,6	1
Іспанія	16,6	17,4	20,0	26,2	33,9	33,4	2,0	2
Німеччина	13,3	17,4	23,4	26,7	29,7	29,1	2,2	3
Португалія	20,9	27,6	22,8	25,7	29,1	26,8	1,3	4
Єгипет	18,7	18,1	22,9	24,3	26,9	26,7	1,4	5
США	14,1	17,3	21,1	25,1	28,2	26,5	1,9	6
Італія	16,7	20,8	24,2	23,4	26,9	26,4	1,6	7
Білорусь	17,2	15,3	17,7	12,7	23,6	25,9	1,5	8
Туреччина	14,1	15,6	20,8	23,4	24,8	25,6	1,8	9
Канада	11,9	13,9	17,9	20,4	24,3	24,0	2,0	10
Польща	17,1	16,7	19,5	22,2	24,7	23,1	1,4	11
Франція	12,9	12,4	16,4	20,3	22,4	22,6	1,8	12
Велика Британія	19,3	19,9	23,9	17,3	21,1	21,9	1,1	13
Китай	11,4	14,6	16,1	18,8	19,3	21,3	1,9	14
Україна	11,2	12,9	14,0	10,2	14,7	19,9	1,8	15
Росія	12,9	13,6	15,3	14,9	16,9	16,8	1,3	16

4. Баланс овочів і баштаних культур в Україні, тис. т

Показник	Рік									2012 р. до 2000 р.	
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	+, –	%
Виробництво	6195	7606	8745	7317	8489	8976	8873	10562	10815	4620	174,6
Запаси на кінець року	201	196	718	–85	689	534	–22	514	458	257	227,9
Імпорт	29	100	168	158	356	232	311	285	213	184	734,5
Усього ресурсів	6023	7510	8195	7560	8156	8674	9206	10333	10570	4547	175,5
Експорт	30	36,2	201	298	251	347	335	303	346	316	1153,3
Витрачено на:											
корм	728	1214	1394	1139	1216	1262	1337	1473	1568	840	215,4
посів	86	90	100	99	102	108	118	126	127	41	147,7
Втрати	177	393	573	515	612	645	835	991	1077	900	608,5
Фонд споживання всього	5002	5663	5927	5509	5975	6312	6581	7440	7452	2450	149,0
Частка фонду споживання у виробництві, %	80,7	74,5	67,8	75,3	70,4	70,3	74,2	70,4	68,9	–11,8	85,4
Частка втрат у виробництві, %	2,9	5,2	6,6	7,0	7,2	7,2	9,4	9,4	10,0	7,1	344,8
у т. ч. на 1 особу, кг	101,7	120,2	126,7	118,4	129,2	137,1	143,5	162,8	163,4	61,7	160,7

дження коштів від експортних операцій зростає, проте їх обсяги є незначними, щоб мати вплив на рівень цін внутрішнього ринку. Експорт слабозрозумілий унаслідок невідповідності вітчизняної овочевої продукції сертифікаційним вимогам країн ЄС.

Аналіз економічних показників у динаміці за роками свідчить про те, що повна собівартість овочів у 2012 р. порівняно з 2005 р. зросла у 1,9 раза, а ціна реалізації — 1,5 раза, що стримує ефективний розвиток галузі. У 2012 р. внаслідок рекордного валового збору овочів відбувся «обвал» цін. Рівень збитковості становив –6,8%, а частка збиткових підприємств досягла майже 40%.

В Україні немає необхідних потужностей для переробки, доробки і зберігання овочів. Нині в Україні функціонує 703 сховища загальною ємністю 1,4 млн т для зберігання картоплі і майже 640 сховищ ємністю майже 1 млн т для зберігання овочів. За 2011–2012 рр. за підтримки уряду було введено в дію 104 овочесховища потужністю 500 тис. т, але цього було недостатньо. На перспективу впродовж найближчих 2-х років уряд підтримуватиме появу 16-ти потужних сховищ на 140 тис. т. Ці інфраструктурні об'єкти дадуть змогу не лише забезпечити українців свіжими овочами протягом року, а й мінімізувати імпортозалежність країни та стабілізувати ціни на внутрішньому ринку.

Нині 3/4 сільгосп підприємств не мають відповідного обладнання з доробки та переробки овочів, що не дає їм можливості отримати додаткові прибутки, адже помиті і розфасовані овочі можна продати на 15–20% дорожче, також мало цехів із заморожування овочів. Надалі запровадження переробки, заморожування та перспективного напрямку — сушіння, дасть змогу виробникові диверсифікувати канали збуту продукції та підвищити рентабельність бізнесу.

Не створено і великооптової торгівлі через організовані продовольчі ринки, що гарантують

збут продукції на економічно вигідних умовах. Унаслідок цього ланцюг виробник — оптовик — роздрібний продавець — споживач залишається перевантаженим підприємницькими суб'єктами. У віддалених районах не функціонують кооперативи, що має безпосередній вплив на низьку товарність галузі.

Наявність усіх цих негативних факторів та необхідність у якнайшвидшому їх усуненні зумовили розробку Концепції розвитку овочівництва та переробної галузі до 2015 року [7], визначену Планом першочергових заходів із розвитку виробництва картоплі та овочів, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.05.2011 р. № 475-р «Про затвердження плану першочергових заходів з розвитку виробництва картоплі та овочів» [3]. У поточному році на виконання протокольного доручення Мінагрополітики та продовольства України від 03.06.2013 р. профільним Інститутом овочівництва і баштанництва НААН було розроблено Галузеву програму «Овочі України — 2020», де відзначено, що виробництво овочів має здійснюватися на базі інноваційного розвитку галузі із застосуванням науково обґрунтованих систем сівозмін, добрив, гербіцидів, вчасної сортозаміни та сортооновлення. Багаторічними дослідженнями вчених ІОБ НААН доведено, що впровадження нового сорту підвищує врожайність порівняно зі стандартом на 20–25% за вищої якості вирощеної продукції, застосування добрив — на 30–35%, зрошення — до 50%.

Щороку зростає попит на органічну овочеву продукцію. Відповідно до програми планується стимулювати ведення органічного сільськогосподарства, створити систему його сертифікації та збільшити показник вирощування органічних овочевих культур до 10%. Ухвалений у поточному році Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» сприятиме динамічному розвитку органічного овочевого сектору.

Висновки

Дослідженнями встановлено, що за природно-економічним потенціалом Україна значно переважає сусідні держави щодо розвитку овочівництва. За умов належної організації виробництва, зберігання, переробки та вирішення блоку економіко-організаційних питань

країна може бути на провідних позиціях на світових овочевих ринках. При цьому визначальна роль належатиме вітчизняній науці, яка за відповідної державної підтримки стане гарантом інноваційного розвитку галузі на перспективу.

Бібліографія

1. Андрусяк Н.О. Стратегічні напрями зростання економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту//Вісн. аграр. науки Причорномор'я. Вип. 4 (62). Т. 2. Економічні науки. Сільськогосподарські науки. Технічні науки: наук.-теор. фаховий журн. — Миколаїв: МДАУ, 2011. — С. 69–73.
2. Андрусяк Н.О. Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області//Вісн. Полтавської держ. аграр. академії. — 2012. — № 2. — С. 169–173.
3. Балюк С.А., Лісовий М.В., Вітанов О.Д. та ін. Стратегія розвитку овочепродуктового підкомплексу України до 2015 року//Вісн. аграр. науки. — 2012. — № 7. — С. 15–22.
4. Барабаш О.Ю., Думич І.І. Потенційні можливості овочівництва в Україні//Там само. — 2011. — № 2. — С. 17–19.
5. Власенко І.Г. Аграрна сфера у забезпеченні продовольчого ринку України//Інноваційна економіка. — 2013. — № 2/40. — С. 234–236.
6. Економічна ефективність виробництва овочів/[О.В. Ульянов, В.Є. Роганіна, В.П. Рудь та ін.]. — Х.: Віровець А.П. «Апостроф», 2011. — 288 с.
7. Концепція розвитку овочівництва та переробної галузі до 2015 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 року № 1120-р. — Режим доступу: <http://zakon2rada>.
8. Кравченко В.А. Перспективи розвитку галузі овочівництва в Україні//Вісн. аграр. науки. — 2011. — № 5. — С. 18–21.
9. Кучеренко Т. Отечественное овощеводство: возможности и реалии//Овощеводство. — 2013. — С. 76–79.
10. Писаренко В.В. Зональні баланси виробництва і споживання овочевої продукції//Вісн. Полтавської держ. аграр. академії. — 2010. — № 4. — С. 163–167.
11. Стан і перспективи виробництва овочевої та баштанної продукції в Україні/[О.А. Демидов, О.О. Іващенко, В.В. Хареба та ін.]. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. — 72 с.
12. Сич З.Д. Будущее — за крупными овощными хозяйствами//Овощеводство. — 2011. — № 1. — С. 18–20.
13. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. — 182 с.

Надійшла 4.02.2014.